

رویکردهای نوین در مدیریت ورزشی

دوره ۷، شماره ۲۴، بهار ۱۳۹۸

ص ص: ۱۲۳ - ۱۱۱

اولویت‌بندی و تحلیل دیدگاه مراجع عظام تقلید و اساتید سطوح عالی حوزه علمیه درباره کارکردهای ورزش در جامعه ایرانی

علی ذاکریان^{۱*} - مجید جلالی فراهانی^۲ - محمدعلی قره^۳ - ابراهیم علیدوست قهفرخی^۴

۱. دکتری مدیریت ورزشی، دانشگاه تهران، تهران، ایران ۲. دانشیار، دانشکده تربیت بدنی و علوم ورزشی، دانشگاه تهران،

تهران، ایران ۳. دانشیار، گروه تربیت بدنی و علوم ورزشی، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران ۴. دانشیار، دانشکده تربیت

بدنی و علوم ورزشی، دانشگاه تهران، تهران، ایران

(تاریخ دریافت: ۱۴/۰۹/۱۳۹۶، تاریخ تصویب: ۲۲/۰۱/۱۳۹۷)

چکیده

هدف این پژوهش اولویت‌بندی و تحلیل دیدگاه مراجع عظام تقلید و اساتید سطوح عالی حوزه علمیه درباره کارکردهای ورزش در جامعه ایرانی بود. روش‌شناسی پژوهش از نوع کیفی و نظریه‌سازی داده‌بنیاد بود. ابزار جمع‌آوری داده‌ها مصاحبه و بررسی ادبیات پژوهش بود. روش نمونه‌گیری از نوع روش نمونه‌گیری نظری بود و بعد از ۱۶ مصاحبه عمیق و نیمه‌ساختاریافته با مراجع تقلید و اساتید سطوح عالی حوزه علمیه اشباع نظری حاصل شد. روش تحلیل داده‌ها طی فرایند کدگذاری باز، محوری و گزینشی انجام گرفت. برای تعیین موثق بودن از روش بازکدگذاری توسط یک پژوهشگر دیگر استفاده شد. یافته‌ها نشان داد کارکرد روانی - اجتماعی مهم‌ترین عامل است و کارکردهای جسمانی، مذهبی - دینی، عاطفی، سیاسی و اقتصادی به ترتیب در جایگاه بعدی قرار گرفتند. نتیجه پژوهش نشان داد که این کارکردها به افزایش کیفیت زندگی، ارتقای سلامت فرد و جامعه، ایجاد محیط ورزشی معنوی، ایجاد انگیزه در اعضای جامعه، افزایش غرور ملی و استقلال کشور، کمک به اشتغال‌زایی و همچنین پیاده‌سازی اقتصاد مقاومتی در ورزش ایران کمک شایانی می‌کند.

واژه‌های کلیدی

اسلام، جامعه ایرانی، حوزل علمیه، مرجع تقلید، ورزش.

مقدمه

هنگامی که در مورد کارکرد یک پدیده صحبت می‌شود، منظور، ذات آن نیست، بلکه به آثار استفاده از آن در وضعیت‌های مختلف اجتماعی اشاره دارد. عده‌ای کارکرد عمومی ورزش را مثبت و حتی آن را ضرورت و نیاز مهم انسانی قلمداد می‌کنند و عده‌ای هم بر این باورند که ورزش و رقابت‌های ورزشی، می‌توانند حاوی بازتاب‌های اجتماعی منفی و ناخوشایندی برای جامعه باشند. مرتون معتقد است تنها مواردی را می‌توان موضوع تحلیل‌های کارکردی قرار داد که الگودار و تکرارشونده باشند. از این رو مفاهیمی چون نقش‌های اجتماعی، الگوهای نهادی، فراگردهای اجتماعی، الگوهای فرهنگی و هنجارهای اجتماعی می‌توانند موضوعاتی مناسب برای تحلیل‌های کارکردی باشند (۹). یکی از کارکردهای اصلی ادیان، حفظ و صیانت از نظم اجتماعی است و با اعتقاد به آخرت و زندگی پس از مرگ، راه‌گزینی از شرایط سخت زندگی محسوب می‌شود. ورزش و دین، هر دو دارای قوانین و مناسکی‌اند. هر دو، مردم را در کنار یکدیگر جمع کرده و نیازی را ارضا می‌کنند که بسیار فراتر از مقتضیات روزمره مردم است. در دین اسلام به تربیت بدنی با توجه به شکل و اهداف آن، بیشتر از سایر جنبه‌های حرکت اهمیت داده شده است (۲). باید توجه داشت که در این دیدگاه، ضعف، مقدمه استضعاف است و اصولاً تا فرد یا ملتی ضعیف نباشد، گرفتار استضعاف نمی‌شود. مورد دیگر اهمیت تربیت بدنی، تقویت و پرورش بدن برای مقابله با سختی‌ها و شدائد است. براساس فرمایش حضرت علی (ع)، انسانی که در سختی، زندگی و رشد می‌کند، در مقابل ناملایمات استوارتر است.^۱ مسئله دیگر در این زمینه، تأثیر متقابل جسم و روان بر یکدیگر و کمک جسم به ایجاد ارزش‌های معنوی، تهذیب و تزکیه نفس و جهت‌دار بودن تربیت بدنی است. نماد ملموس، حقیقی و

واقعی این هدف، حضرت علی (ع) است که قدرت جسمانی را فقط، وسیله‌ای برای تقرب به خداوند قرار می‌دهد (۱۲). ورزش از تفریح‌های سالم برای نوجوانان و جوانان است که اسلام نیز اهمیت فوق‌العاده‌ای برای آن قائل شده است. گسترش تفریح‌های سالم و ورزش در جامعه آثار مفیدی در پی خواهد داشت و از بسیاری ناهنجاری‌های فردی و اجتماعی و زمینه‌های انحراف نوجوانان و جوانان، پیشگیری می‌کند. اگر نوجوانان و جوانان به ورزش روی بیاورند، از اعتیاد و فساد و فحشا، گریزان خواهند شد. به همین دلیل، حضرت امام خمینی (ره) به نقش سلامت‌محور ورزش نیز تأکید می‌کردند و اینکه ورزش می‌تواند موجب شادابی و پرهیز از افسردگی شود و می‌تواند ارزش‌ها و معنویت انقلاب را به جهان صادر کند. همچنین مقام معظم رهبری با تأکید بر امر ورزش فرموده‌اند: «امر به ورزش، امر به معروف است»، یعنی امر به چیزی که اسلام، آن را خوب می‌داند (۱۰). ورزش در اسلام در هر سنی حتی در دوره بزرگسالی نیز تأکید شده است. این در حالی است که پیامبر اکرم (ص) تا آخر عمر و در ۶۲ سالگی به مسابقه می‌پرداختند و دیگران را به این کار تشویق می‌کردند (۱۱). تلاش‌های بدنی و تحرک جسمانی فرد را از ابتلا به بسیاری از بیماری‌ها برحذر می‌دارد (۵). اسلام مکتب جامع و کاملی است و دارای دستورهای حیات‌بخش در کلیه شئون زندگی است. اما با وجود این هرگز به صورت یک علم محض، مسائل را نگاه نمی‌کند. برای مثال اسلام، دارای توصیه‌های بهداشتی زیادی است که وقتی به دست یک عالم طب داده می‌شود، آنها را با مبانی علمی کاملاً موافق می‌بیند. با راهنمایی‌های منابع دینی و با بررسی اطلاعات حاصل از نظرات مختلف علما و متخصصان می‌توان شادی و تفریح واقعی را از شادی‌ها و تفریحات کاذب شناسایی کرد و معیارهای جامعی به سیاست‌گذاران ورزش و تفریحات سالم

ارائه کرد (۸). از این رو، ورزش می‌تواند به‌عنوان یک نهاد ثانوی که پاره‌ای از نهادهای اولی همچون، خانواده و مدرسه را یاری می‌رساند، مورد استفاده و بهره‌برداری مستمر و اثربخش قرار گیرد؛ زیرا کلیت ورزش، به‌دنبال ایجاد توافق و سازگاری اجتماعی افراد با جریان‌های پذیرفته‌شده اجتماعی است و اگر چنین نبود، هرگز این‌چنین مورد استقبال و توجه عموم مردم قرار نمی‌گرفت. از منظر عقل و دین، ورزش برای تقویت و سلامتی جسم ضرورت دارد. ملتی که بدنی سالم، با نشاط و نیرومند ندارد، از عقل و تفکر شایسته کمتر بهره‌مند است. مثل معروفی است که می‌گوید: عقل سالم در بدن سالم است؛ زیرا تأثیر متقابل جسم و جان، مسئله‌ای ثابت‌شده و مسلم است. بنابراین عقل، به فعالیت بدنی سالم و بدن نیز به مدیریت و رهبری عقلی سالم نیاز دارد (۱۵). ورزش و تفریح در زندگی بشر به‌ویژه دنیای امروز اهمیت فراوانی دارد و با توجه به اینکه کشور عزیز جمهوری اسلامی ایران از جمعیت جوانی برخوردار است که سرمایه‌های اصلی و آینده‌سازان نظام‌اند و از طرفی دشمنان انقلاب با تبلیغات گسترده و تهاجم فرهنگی و به تعبیر مقام رهبری جنگ نرم با به میان آوردن برنامه‌ها و تفریحات مختلف سعی در سرگرم کردن و به ابتذال کشاندن جوانان را دارند، توجه به تفریحات سالم و ورزش و فراهم ساختن امکانات مناسب و متناسب با فرهنگ اسلامی، جهت سپری کردن اوقات فراغت و تندرستی لازم و ضروری است.

گودرزی و همکاران (۱۳۹۴) اذعان داشتند که استفاده از آموزه‌ها و مؤلفه‌های دینی در جامعه‌ای که عمده افراد آن مذهبی‌اند، می‌تواند تأثیر بسزایی در تغییر نگرش و رفتار آنان نسبت به ورزش و فعالیت بدنی داشته باشد (۱۶). عباسی دره‌بیدی و محمودیان (۱۳۹۴) بیان کردند ورزش و تفریحات سالم علاوه‌بر پر کردن مناسب اوقات فراغت

می‌توانند موجب حفظ و ارتقای سلامتی افراد و جامعه شوند و برنامه‌ریزی صحیح اوقات فراغت مبتنی بر دین و علم، روشی مؤثر جهت رسیدن به شادابی، معنویت و سلامتی جامعه و خانواده‌هاست (۱۴). براساس نتایج پژوهش پارسامهر و همکاران (۱۳۹۵)، تقویت و گسترش ورزش و فعالیت‌های بدنی افراد در جامعه به افزایش انسجام اجتماعی آن‌ها و همچنین ایجاد جامعه‌ای منسجم یاری خواهد کرد (۴). کاهان^۱ (۲۰۱۵) پژوهشی را با عنوان «شیوع بی‌حرکی جسمی بزرگسالان در جهان اسلام» را در ۳۸ کشور تحلیل و بررسی کرد و نتایج آن به این صورت بود که شیوع عدم فعالیت بدنی در مجموع حدود ۳۲/۳ درصد بود. در بین مردان ۲۸/۸ درصد و در زنان ۳۵/۵ درصد بوده است. همچنین عدم فعالیت بدنی در بین اعراب ۴۳/۷ درصد و در بین غیر اعراب ۲۸/۶ درصد بود. به‌طور کلی شیوع عدم فعالیت بدنی در کشورهای مسلمان بیشتر از کشورهای غیرمسلمان بود و این تفاوت در کشورهای عربی بیشتر دیده شد (۲۱). گالیمو (۲۰۱۶) در پژوهشی با عنوان «نگرش مذهب اسلام نسبت به فرهنگ فعالیت جسمانی، ورزش و سبک زندگی سالم»، به این نتایج دست یافت که: ۱. اسلام نگرش مثبتی نسبت به فعالیت‌های جسمانی دارد که این فعالیت‌ها می‌تواند منافع برای فرد و جامعه به‌همراه داشته باشد؛ ۲. مسلمانان باید از سلامتی خود مراقبت کنند، توانایی‌های جسمانی خود را توسعه دهند و با شرکت در فعالیت‌های ورزشی از خود، خانواده و سرزمین مادری محافظت کنند (۱۹). گروپل^۲ و همکاران (۲۰۱۶) بیان کردند که انجام فعالیت‌های ورزشی شادی‌آور و چالش‌برانگیز ممکن است در افزایش شرکت کردن افراد در ورزش و فعالیت بدنی نقش داشته باشد و برنامه‌های آموزشی که با هدف ارتقای انگیزه از طریق شرکت دادن و تشویق افراد انجام می‌گیرد، در افزایش حضور در

روش‌شناسی پژوهش

این پژوهش با ماهیت اکتشافی و با هدف بسط دانش و شناخت موجود در مورد کارکردهای ورزش از نگاه مراجع عظام تقلید و اساتید سطوح عالی حوزه علمیه انجام گرفت. باید خاطرنشان کرد که هدف از تحقیقات اکتشافی، روشنگری مفاهیم، جمع‌آوری تعاریف، کسب بینش، تصحیح مسائل و ایده‌هاست. همچنین این تحقیق بر مبنای جست‌وجوی داده، ماهیت کیفی دارد. در روش تحقیق کیفی اغلب روش‌های نوخواسته، سؤالات باز و تحلیل محتوا و نتیجه‌گیری نهایی براساس یافته‌های به‌دست‌آمده است. در این تحقیق از روش نظریه داده‌بنیاد استفاده شد. با استفاده از این روش پژوهشگر می‌تواند از بین حجم انبوهی از داده‌ها، به شکلی نظام‌مند وجوه اشتراک را استخراج کند و براساس آن به نظریه‌پردازی در حوزه پژوهشی خود بپردازد. این راهبرد از نوعی رویکرد استقرایی بهره می‌گیرد. هدف عمده این روش تبیین یک پدیده از طریق مشخص کردن عناصر کلیدی (مفاهیم، مقوله‌ها و قضیه‌ها) آن پدیده و سپس طبقه‌بندی روابط این عناصر درون بستر و فرایند آن پدیده است. تولید و خلق مفاهیم، مقوله‌ها و قضیه‌ها نیز فرایندی چرخه‌ای _ تکراری است. در این روش سؤالات پژوهش به‌جای آنکه به شکل فرضیه‌های خاص مطرح شوند، باید باز و کلی باشند و نظریه حاصله باید تبیین‌کننده پدیده مورد بررسی باشد (۳). سه فرایند همپوش در فرایند تحلیل نظریه داده‌بنیاد وجود دارد که عبارت‌اند از: کدگذاری باز، کدگذاری انتخابی و کدگذاری محوری. در اجرای پژوهش، جمع‌آوری و تحلیل داده‌ها به‌طور آگاهانه همزمان انجام گرفت و گردآوری داده‌های اولیه به‌منظور شکل‌گیری روند جمع‌آوری مداوم داده‌ها صورت گرفت. با این کار برای پژوهشگر فرصت‌هایی فراهم شد تا میزان کفایت مقوله‌های مناسب را افزایش دهد (۷).

فعالیت‌های ورزشی و توسعه تناسب اندام آنها تأثیرگذار است. همچنین لذت ذاتی و شادی آمیخته با فعالیت‌های ورزشی و رشد رقابت، یک توجیه پنهان در جذب به‌سوی ورزش است (۲۰).

در اینجا لازم است تعریفی از مراجع عظام تقلید و اساتید سطوح عالی حوزه علمیه را ذکر کنیم؛ مرجع تقلید در مذهب فقهی امامیه به مجتهد جامع‌الشرایطی گفته می‌شود که توضیح المسائل (رساله عملیه) یا کتاب استفتائات داشته باشد و دارای پیروانی باشد که در فروع دین و احکام فقهی اسلامی از وی پیروی کنند. همچنین اساتید سطوح عالی حوزه علمیه اساتیدی هستند که درس خارج از فقه تدریس می‌کنند (۲۲).

نقش حساس علما در هدایت جامعه و جوانان به نشاط و تندرستی انکارناپذیر است. در طول تاریخ کشورمان ثابت شده است که نظرهای فقهی و دینی علما در گره‌گشایی بسیاری از مشکلات مؤثر بوده است و توجه به مسئله ورزش و تشویق جوانان به این امر نیز از سوی مراجع و آیات عظام کارساز خواهد بود. علمای دین، لازم است با ورزش به نیاز حرکتی روزمره بدنشان پاسخ دهند و ورزش را در برنامه زندگی روزمره خود بگنجانند که این کار در مردم انگیزه ورزش کردن را به‌وجود می‌آورد. همچنین مراجع گرانقدر، اساتید برجسته حوزه، طلاب و روحانیان، ورزش را به مردم وظیفه و تکلیفی دینی معرفی کنند و به همه مردم ایران توصیه کنند که ورزش را در سبک زندگی‌شان نهادینه کنند. با توجه به اهمیت نظرهای علما و مراجع شیعه درباره جایگاه ورزش در کشور و بررسی‌های صورت‌گرفته در خصوص توصیه‌های اندک مراجع عظام تقلید به‌جز مقام معظم رهبری، محقق برای اولین بار در این پژوهش قصد دارد کارکردهای ورزش را در کشور ایران از دیدگاه علما و مراجع عظام تقلید به‌صورت مصاحبه رودررو بررسی کند.

در انتخاب نمونه آماری به‌منظور مصاحبه‌های عمیق سعی شد تا هم از مراجع عظام تقلید و هم از اساتید سطوح عالی حوزه علمیه استفاده شود. به‌منظور نمونه‌گیری برای انجام مصاحبه‌های عمیق از روش نمونه‌گیری هدفمند و نمونه‌گیری نظری استفاده شد. نمونه‌گیری تا زمانی تداوم یافت (۱۶ مصاحبه) که پژوهش به اشباع نظری و کفایت رسید. پس از مطالعه و بررسی مبانی نظری، داده‌های خام به‌صورت استقرایی از مصاحبه‌های عمیق با مراجع و اساتید به‌دست آمد و براساس نظریه داده‌بنیاد به‌صورت نظام‌مند (از طریق کدگذاری باز، محوری و گزینشی) تجزیه و تحلیل شدند. برای تعیین موثق بودن داده‌ها (که در تحقیقات کیفی معادل مبحث پایایی و روایی در تحقیقات کمی است) از روش بازکدگذاری توسط یک پژوهشگر دیگر استفاده شد. ۱۰ درصد از کلیه صفحات کدگذاری‌های انجام‌گرفته در اختیار پژوهشگر دیگری قرار گرفت. ضریب اسکات که نشان‌دهنده میزان توافق کدگذاری در دو مرحله است، برای مقوله‌های اصلی ۰/۸۱ است که نشان‌دهنده ثبات و درجه توافق مطلوب در کدگذاری است. این پژوهش، همچون سایر پژوهش‌های کیفی، سه جزء یا مؤلفه دارد: گام اول گردآوری داده‌هاست که با توجه به استفاده از روش تئوری

زمینه‌ای، این بخش با مصاحبه‌های عمیق نیمه‌ساختاریافته انجام شده است. در گام دوم که هدف تفسیر و سازمان دادن داده‌هاست، طی مراحل کدگذاری باز، محوری و گزینشی به مفهوم‌سازی و مقوله‌سازی پرداخته‌ایم. در گام سوم نیز، گزارش کتبی کار و مدل تحقیق ارائه شده است. جامعه آماری این پژوهش شامل دو بخش مراجع تقلید شیعه و اساتید سطوح عالی حوزه‌های علمیه است. بخش اول مراجع تقلید شیعه شامل ۳۳ نفر که از این تعداد ۲۵ نفر ساکن ایران، ۵ نفر ساکن عراق، ۲ نفر ساکن افغانستان و ۱ نفر ساکن پاکستان می‌باشد. بخش دوم اساتید سطوح عالی حوزه علمیه بودند که درس خارج از فقه تدریس می‌کنند. شایان ذکر است در مورد حضرت آیت‌الله العظمی خامنه‌ای به‌دلیل عدم دسترسی، اطلاعات از بیانات و سخنرانی‌های ایشان استخراج شده است. روش نمونه‌گیری در این پژوهش نمونه‌گیری نظری است که با اینکه پژوهشگر پس از انجام ۱۲ مصاحبه به این نتیجه رسید که اطلاعات جدید همان تکرار اطلاعات قبلی است، به‌منظور افزایش تنوع و غلظت مفهومی بیشتر نظریه، تا ۱۶ مصاحبه را به انجام رساند. اسامی مصاحبه‌شوندگان در جدول ۱ ذکر شده است.

جدول ۱. مصاحبه‌شوندگان

ردیف	نام و نام خانوادگی	ردیف	نام و نام خانوادگی
۱	آیت‌الله العظمی خامنه‌ای	۹	آیت‌الله العظمی سبحانی
۲	آیت‌الله العظمی مکارم شیرازی	۱۰	آیت‌الله العظمی مدرسی یزدی
۳	آیت‌الله العظمی شبیری زنجانی	۱۱	آیت‌الله العظمی بیات زنجانی
۴	آیت‌الله العظمی جوادی آملی	۱۲	آیت‌الله استادی
۵	آیت‌الله العظمی دوزدوزانی تبریزی	۱۳	آیت‌الله حائری شیرازی
۶	آیت‌الله العظمی صانعی	۱۴	آیت‌الله توکل
۷	آیت‌الله العظمی گرامی	۱۵	آیت‌الله علی‌دوست
۸	آیت‌الله العظمی علوی گرگانی	۱۶	آیت‌الله احمدی فقیه یزدی

دارد، فرایند کدگذاری‌ها بارها و بارها تکرار شد که در نهایت طبقات و مقوله‌ها ایجاد شد.

نمونه‌ای از کدگذاری‌ها به شرح جدول ۲ ارائه شده است. از آنجا که فرایند تحقیق کیفی ماهیتی غیرخطی

جدول ۲. نمونه‌ای از کدگذاری باز، محوری و گزینشی در کارکردهای ورزش از دیدگاه مراجع و اساتید سطوح عالی حوزه

خلاصه متن مصاحبه	کدگذاری باز	کدگذاری محوری	کدگذاری گزینشی
ورزش تأثیر فراوانی در سلامتی انسان دارد و سلامتی مقدمه انجام فرایض دینی است. به همین دلیل به عنوان مقدمه واجب یا مستحب می‌توان بر آن تأکید کرد. ورزش می‌تواند به عنوان سرگرمی سالم بسیاری از اوقات فراغت را پر کند و انسان را از سرگرمی ناسالم بازدارد. اثر ورزش در کارهای اقتصادی و اجتماعی زندگی نیز قابل انکار نیست. برای جلوگیری از پوکی استخوان و نرم شدن عضلات باید ورزش کرد و ریشه بیشتر دردهای عضلانی، عدم تحرک و ورزش نکردن است.	<ul style="list-style-type: none"> ورزش نقش بسیار مهمی در سلامتی انسان دارد. مقدمه انجام فرایض دینی سلامتی است. ورزش می‌تواند به عنوان مقدمه واجب یا مستحب باشد. ورزش یک سرگرمی سالم برای گذران اوقات فراغت است. ورزش نقش مهمی در فعالیت‌های اقتصادی و اجتماعی دارد. ریشه بیشتر دردهای عضلانی بی‌حرکی و ورزش نکردن است. 	<ul style="list-style-type: none"> تأثیر فراوان ورزش بر سلامتی ورزش مقدمه انجام فرایض دینی ورزش و گذران اوقات فراغت سالم تأکید اسلام بر ورزش به عنوان مقدمه واجبی یا مستحب ورزش عاملی مهم در اقتصاد و اجتماع بی‌حرکی، ریشه بیشتر دردهای عضلانی 	<ul style="list-style-type: none"> جسمانی مذهبی - دینی روانی - اجتماعی اقتصادی

یافته‌های پژوهش

محوری کدگذاری شدند و داده‌های حاصل از کدگذاری محوری،

براساس کدگذاری گزینشی مرتب شده و فراوانی کدها محاسبه شد.

همان‌طور که در روش‌شناسی پژوهش اشاره شد، داده‌های

کیفی طبق جدول ۳، پس از دو مرحله تلخیص، به صورت

جدول ۳. کدگذاری محوری و گزینشی در کارکردهای ورزش از دیدگاه مراجع و اساتید سطوح عالی حوزه‌های علمیه

محورها	مذهبی / دینی	جسمانی	روانی اجتماعی	عاطفی	سیاسی	اقتصادی
ورزش موجب سلامتی و توانمندسازی	*					
اثر ورزش بانشاط و سر حال بودن			*			
تأثیر ورزش به نشاط انسان			*			
ورزش فعالیت اجتماعی سودمند			*			
ورزش تمرین پخته شدن و مهارت کسب کردن			*		*	
ورزش تلاش برای به فعلیت درآوردن توانایی‌های بالقوه			*		*	
ورزش عاملی شادی‌بخش			*			
ورزش باعث شادابی روح و جسم		*		*		
سلامتی میوه ورزش		*				
ورزش موجب ارتقای سلامت جسمانی و سلامت روحی و روانی		*	*			
ورزش منظم یعنی افزایش امکان پیری سالم و پربازده		*				
ایجاد ورزش خانگی برای داشتن خانواده‌ای شاداب			*		*	
بستر سازی ورزش موجب سلامتی و پویایی جامعه			*			
یکی از دلایل عدم رغبت به ورزش، آلودگی هوا و نداشتن فضای سبز و پارک‌ها در محلات			*			

ادامه جدول ۳. کدگذاری محوری و گزینشی در کارکردهای ورزش از دیدگاه مراجع و اساتید سطوح عالی حوزه‌های علمیه

محورها	مذهبی / جسمانی	روانی اجتماعی	عاطفی	سیاسی	اقتصادی
ورزش امر لازم برای جوانان		*			
امر به ورزش امر به معروف	*				
ورزش به‌عنوان عامل وحدت‌بخش		*		*	
محصول ورزش؛ امنیت، استقلال و آزادی		*		*	
ورزش درمانگر اعتیاد، تنازعات خانوادگی و اعصاب		*			
ورزش حلال مشکلات و معضلات اجتماعی و اخلاقی		*			
توجه به امر ورزش و سلامت بدن موفقیت در عرصه‌های نبرد سیاسی، اقتصادی و نظامی				*	*
ورزش امر واجب برای میانسالان و پیران		*			
کمک به درمان روان‌پزشان با ورزش		*			
ورزش بهترین راه پیشگیری از بیماری و افسردگی		*			
ورزش هم جسم و هم اندیشه را تقویت می‌کند		*			
تأثیرات ورزش؛ سلامتی، نشاط، شادابی و زیبایی		*	*		
ورزش عامل تقویت اراده انسان		*			
اثر ورزش جمعی در یادگیری مهارت‌های زندگی		*			
ورزش نیاز جسمی و روانی همه		*			
ورزش عمومی موجب داشتن جامعه‌ای موفق و برومند		*			
نبود رخوت‌های جسمی و ناپایداری‌های روانی در ورزشکاران		*			
تأکید اولیای الهی به سلامت و مراقبت جسمانی	*	*			
توفیقات و پیشرفت‌های مادی و معنوی انسان در گرو سلامت جسم	*	*			
حفظ سلامتی کامل با ورزش		*			
سلامت جسم مقدمه تربیت روح و عبودیت خالق	*	*			
سلامت جسم در گرو ورزش سالم و مفید		*			
ورزش وسیله‌ای برای رسیدن به هدف				*	
نقش ورزش در سلامت بدن		*			
تصمیمات، تکامل و رشد انسان در گرو بدن سالم		*			
ورزش موجب افزایش کیفیت زندگی		*			
ورزش عامل ایجاد و ارتقای سلامت فرد و جامعه		*			
ورزش موجب تقویت جسم انسان		*			
ورزش آرامش‌بخش روح و اعصاب		*			
ورزش خشونت‌زدا و اضطراب‌زداست		*			
ورزش عامل افزایش غرور اجتماعی و ملی				*	
ورزش مقدمه‌ای برای انجام فرایض دینی	*				
ورزش و گذراندن اوقات فراغت سالم		*			
ورزش عامل اثرگذار در فعالیت‌های اقتصادی و اجتماعی		*		*	
تأثیر فراوان ورزش بر سلامتی		*			
تأکید اسلام بر ورزش به‌عنوان مقدمه واجب یا مستحب	*				
ریشه اکثر دردهای عضلانی در عدم تحرک و ورزش		*			
مجموع فراوانی	۶	۲۰	۲۴	۵	۴
درصد	۹/۲۳	۳۰/۷۶	۳۶/۹۲	۹/۲۳	۶/۱۷

- سلامت جسم مقدمه‌ای برای مهیا شدن جهت تربیت روح و عبودیت خالق می‌تواند باشد.

حضرت آیت‌الله العظمی علوی گرگانی

- از آنجا که سلامت جسم در توفیقات و پیشرفت‌های مادی و معنوی انسان دخالت دارد، شرع مقدس و اولیای الهی به سلامت و مراقبت جسمانی توصیه کرده‌اند.

حضرت آیت‌الله العظمی شبیری زنجانی

کارکرد عاطفی با ۹/۲۳ درصد فراوانی کارکرد بعدی است که بررسی شده است. در همین زمینه به موردی از یافته‌ها اشاره می‌شود:

- بانشاط بودن انسان در کیفیت انجام کارهای بسیار مؤثر است و از آثار ورزش هدفمند و صحیح نشاط و سرحال بودن است.

حضرت آیت‌الله استادی

کارکرد پنجم کارکرد سیاسی است که ۷/۶۹ درصد را به خود اختصاص داده است. چند مورد از یافته‌ها در ذیل اشاره شده است:

- جامعه‌ای که بخواهد در دنیا سرافراز بماند و استقلال حقیقی را به‌دست آورد و در عرصه‌های نبرد سیاسی و نظامی پیروز شود، نیازمند مردمی سالم، بانشاط و برخوردار از قدرت اراده و تصمیم‌گیری است که اینها همه از رهگذر توجه جدی به امر ورزش حاصل می‌شود.

حضرت آیت‌الله العظمی خامنه‌ای

- ورزش برای مجتمع اسلامی یا غیراسلامی آبرو می‌دهد و غرور ملی و اجتماعی را به‌همراه دارد.

حضرت آیت‌الله العظمی مدرسی یزدی

کارکرد اقتصادی با ۶/۱۷ درصد آخرین کارکرد به‌دست‌آمده است. نمونه‌ای از یافته‌ها به شرح ذیل است:

یافته‌ها نشان داد که کارکرد روانی- اجتماعی با ۳۶/۹۲ درصد بالاترین درصد را به خود اختصاص داد. در این زمینه به چند مورد از یافته‌های به‌دست‌آمده اشاره می‌شود:

- روی آوردن مردم به ورزش، بسیاری از مشکلات و معضلات اجتماعی و اخلاقی را حل می‌کند، مثل مسئله اعتیاد، مسئله تنازعات خانوادگی، مسائل داخلی، مشکلات کسبی، اعصاب و غیره.

حضرت آیت‌الله العظمی خامنه‌ای

- برای اینکه بتوانیم جامعه‌ای سالم، پویا و شاداب داشته باشیم و بتوانیم ورزش را در زندگی افراد وارد کنیم، باید بستر آن را تهیه کنیم.

حضرت آیت‌الله حائری شیرازی

کارکرد جسمانی ۳۰/۷۶ درصد را به خود اختصاص داد. چند مورد از یافته‌های به شرح زیرند:

- انجام ورزش سالم و مفید که به سلامت جسم کمک می‌کند در اسلام توصیه شده و امری پسندیده است.

حضرت آیت‌الله العظمی علوی گرگانی

- اصولاً ورزش وسیله‌ای است برای سلامت تن و سلامت تن مقدمه سلامتی عقل و خرد و روح است.

حضرت آیت‌الله العظمی سبحانی

- سلامتی میوه ورزش است.

حضرت آیت‌الله العظمی جوادی آملی

یافته بعدی کارکرد مذهبی- دینی با ۹/۲۳ درصد است. برخی از یافته‌های به‌دست‌آمده به‌ترتیب زیر است:

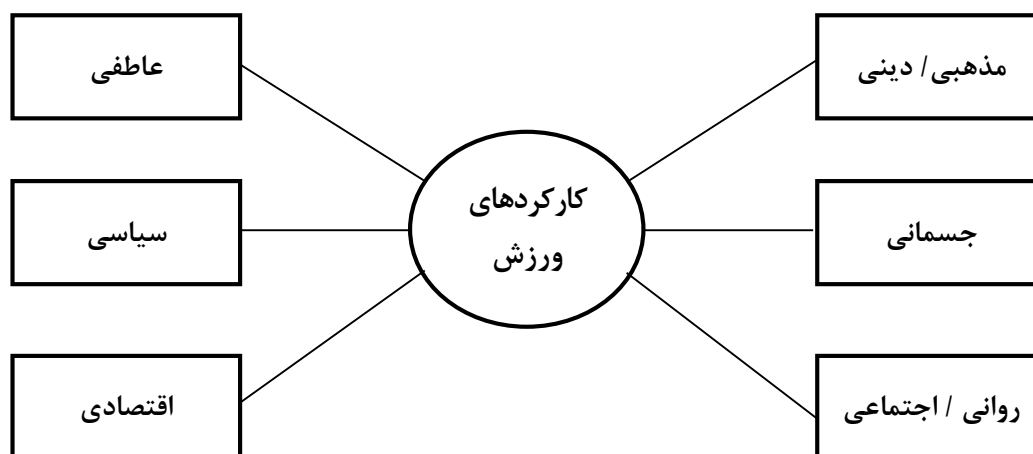
- سلامتی مقدمه انجام فرایض دینی است، به همین دلیل به‌عنوان مقدمه واجب یا مستحب می‌توان بر آن تأکید کرد.

حضرت آیت‌الله العظمی مکارم شیرازی

بعد از گردآوری داده‌ها و تحلیل آنها در مرحله کدگذاری باز، محوری و گزینشی و بررسی ویژگی‌های ارائه‌شده، در شکل ۱ شش کارکرد به عنوان مهمترین کارکردهای ورزش، از دیدگاه مراجع عظام تقلید و اساتید سطوح عالی حوزه‌های علمیه شناسایی و تبیین شد.

- صنعت ورزش می‌تواند به مانند صنعت گردشگری، صنعت هنر و غیره موجب رونق اقتصادی و اشتغال‌زایی در کشور شود.

حضرت آیت‌الله علی‌دوست

شکل ۱. الگوی اکتشافی کارکردهای ورزش از دیدگاه مراجع عظام تقلید و اساتید حوزه‌های علمیه

بحث و نتیجه‌گیری

اجتماعی از جمله اضطراب، افسردگی، مشکلات خانوادگی، اعتیاد و غیره در شرایط ایده‌آل نیست و ورزش می‌تواند در برطرف کردن این مسائل راهگشا باشد و جامعه را به سوی پویایی و سلامتی سوق دهد. همچنین ورزش فعالیت اجتماعی سودمندی است که در انجام کارهای خیر و در یاری رساندن به مردم بسیار مؤثر است. می‌توان پیشنهاد کرد که مسئولان و دست‌اندرکاران در حوزه ورزش کشور بستر را طوری فراهم کنند که ورزش برای همه مردم به راحتی قابل دسترس و انجام باشد.

کارکرد دیگری که از دیدگاه مراجع و اساتید اهمیت فراوانی داشته، کارکرد جسمانی با درصد فراوانی ۳۰/۷۶ است. ورزش تأثیر زیادی در کاهش وزن، پیشگیری از بیماری‌ها، ایمنی بدن، عقب انداختن فرایند پیر شدن و

این پژوهش با هدف اولویت‌بندی و تحلیل دیدگاه مراجع عظام تقلید و اساتید حوزه علمیه نسبت به کارکردهای ورزش در جامعه ایران انجام پذیرفته است. پس از تجزیه و تحلیل اطلاعات به دست آمده، شش کارکرد به عنوان کارکردهای مهم در حوزه ورزش شناخته شد. نتایج نشان داد که کارکرد روانی- اجتماعی با ۳۶/۹۲ درصد مهمترین کارکرد ورزش از دیدگاه مراجع تقلید و اساتید مشخص شد. کارکرد روانی- اجتماعی ورزش در توسعه و تحکیم روابط فردی و اجتماعی، کارکردی زیربنایی و بنیادی است که در کل ساختار جامعه و روابط بین اقشار و آحاد اجتماعی تأثیرات در خور توجهی بر جای می‌گذارد (۱۳). شرایط کنونی کشور ما به لحاظ مسائل روانی و

حفظ سلامتی دستگاه‌های مختلف بدن از جمله سیستم قلب و عروق، تنفس، گوارش و اسکلتی دارد.

بدن انسان مرکب روح است و رابطه تنگاتنگی با جسم و جان دارد، به گونه‌ای که ضعف و ناتوانی هر یک بر دیگری تأثیر مستقیم دارد. رسول اکرم (ص) نیز می‌فرماید: «و انّ لبدنک علیک حقاً»، بی‌شک بدن تو بر تو حقی دارد که باید آنها را ادا کنی و به آن رسیدگی نمایی. در واقع ورزش نقطه مثبتی است که می‌تواند جسم انسان را تقویت نموده و سلامتی آن را تضمین کند و از تن‌پروری، بیکاری و رخوت جسمی جلوگیری کند. پیشنهاد می‌شود که برای داشتن خانواده‌ای سالم، ورزش خانگی تعریف کنیم؛ به این معنا، ورزشی را که به راحتی و با ابزارهای ورزشی ساده در منازل انجام‌پذیر باشد، نهادینه کنیم.

کارکرد مذهبی - دینی با ۹/۲۳ درصد در جایگاه سوم بین سایر کارکردها قرار گرفت. در جایی که سلامت جسم در توفیقات و پیشرفت‌های مادی و معنوی انسان دخالت دارد، شرع مقدس و اولیای الهی به سلامت و مراقبت جسمانی توصیه‌های فراوانی کرده‌اند. به گونه‌ای که پذیرش و تحقق بهتر دین توسط جامعه سالم رخ می‌دهد. روحانیان می‌توانند خود ورزش کنند و مبلغ ورزش باشند و فرهنگ ورزش را در بین خانواده‌ها ترویج دهند. بنابراین مسئولان ورزش کشور باید محیط ورزش را محیطی معنوی، توأم با جوانمردی، ایمان، تقوا، پاکدامنی و پارسایی کنند؛ در حقیقت می‌توانند محیط ورزش را با یادآوری و اقامه نماز روح بخشدند و در تعیین وقت مسابقات ورزشی، ساعت نماز را فارغ و زمین و زمان را آماده برگزاری نماز کنند.

مراجع تقلید و اساتید حوزه علمیه کارکرد عاطفی را با ۹/۲۳ درصد در جایگاه بعدی قرار دادند. بررسی نتایج تحقیقات مختلف در کشور نشان می‌دهد که افراد با انگیزه‌های متفاوتی مانند کسب نشاط، احساس لذت و پیشگیری از بیماری و شادابی و حفظ سلامت در

فعالیت‌های ورزشی شرکت می‌کنند (۶). مربیان و ورزشکاران محبوب با ورزش کردن و حضور در بین مردم می‌توانند انگیزه زیادی برای شرکت آنان در فعالیت ورزشی ایجاد کنند. همچنین زمانی که مقام معظم رهبری در دیدارشان با جامعه ورزشی پیام تبریک به قهرمانان می‌دهند، انگیزه ورزشکاران و ورزش‌دوستان برای انجام فعالیت‌های جسمانی افزایش پیدا می‌کند. مورد دیگری که در حوزه کارکرد عاطفی می‌توان به آن اشاره کرد، برگزاری کلاس‌های اخلاق برای ورزشکاران، مربیان و تماشاگران است تا فضای فرهنگی ورزشگاه‌های ما عاری از هر گونه خشونت و ناهنجاری‌های اجتماعی باشد.

کارکرد سیاسی با درصد فراوانی ۷/۶۹، مورد بعدی بود که مراجع تقلید و اساتید حوزه علمیه مدنظر داشتند. قلمرو ورزش و سیاست روزبه‌روز به هم نزدیک‌تر می‌شوند، به طوری که پذیرش جدا بودن عرصه ورزش از دنیای سیاست و استقلال آن از بازی‌های سیاسی امری اجتناب‌ناپذیر است (۱). در ورزش عشق به تیم تبدیل به میهن‌دوستی و دفاع از خاک وطن می‌شود. از سوی دیگر، ورزش سازوکار مفید و مؤثر برای نزدیک کردن خرده‌فرهنگ‌ها به یکدیگر است. در مسابقات جهانی اهتزاز پرچم و پخش سرود ملی یک کشور به دنبال پیروزی ورزشکاران وابسته به خرده‌فرهنگ‌های مختلف یا فرهنگ اصلی آن کشور بازگوکننده و تأکیدکننده وحدت ملی در آن کشور است. ورزش در سطح بین‌المللی به گونه‌ای دیگر نیز در تقویت هویت ملی مؤثر است، به طوری که پیروزی تیم‌های ورزشی در میدان‌های جهانی سبب افزایش غرور ملی می‌شود و به طور خودجوش مردم را به سوی جشن و شادمانی می‌برد؛ به ویژه اگر این پیروزی بر یک دشمن قوی سیاسی یا یک رقیب پرتوان ورزشی باشد که نمونه‌های آن به هنگام پیروزی تیم ملی فوتبال جمهوری اسلامی ایران بر تیم‌های ملی فوتبال آمریکا و استرالیا مشاهده شد. به دلیل

اینکه در کشور ما وزارت ورزش و جوانان (عالی‌ترین نهاد ورزش) در اختیار دولت و قدرت سیاسی قرار دارد، می‌توان پیشنهاد کرد که راهبردهای مناسب برای دستیابی به اهداف و یک سیستم بازخورد توانا پدید آید و بر مبنای آن عمل شود تا به موفقیت‌های ملی و بین‌المللی دست یابیم.

کارکرد آخری که بر آن تأکید شده، کارکرد اقتصادی با درصد فراوانی ۶/۱۷ بوده است. در حال حاضر ورزش چه از بعد عملی و چه بعد نظری، در تولید و مصرف کالاها و خدمات ورزشی و توسعه اقتصادی جوامع مختلف نقش اساسی دارد. به این ترتیب صنعت ورزش به مجموعه‌ای از فعالیت‌های مرتبط با تولید و بازاریابی کالاها و خدمات ورزشی گفته می‌شود که در ارتقای ارزش افزوده نقش داشته باشند (۱۸). ورزش می‌تواند به بحث اشتغال جوانان کمک کند؛ برای مثال اگر شخصی ورزش کند و بدن سالم داشته باشد، می‌تواند کار کند و کسب درآمد انجام دهد. همچنین زمانی که درصد زیادی از اعضای جامعه ورزش کنند، باشگاه‌ها و شرکت‌های ورزشی نیز رونق پیدا می‌کنند و این امر علاوه بر کسب درآمد، به اشتغال‌زایی کمک می‌کند و همچنین سبب کاهش هزینه‌های درمانی می‌شود؛ در حقیقت اقتصاد مقاومتی در ورزش صورت می‌پذیرد. در راستای کارکرد اقتصادی پیشنهاد می‌شود حمایت از تولید داخلی را به‌طور واقعی مالک خویش قرار داده و باشگاه‌ها و لیگ‌های داخلی را به استفاده از تولیدات ورزشی داخلی سوق دهد. همچنین وزارت ورزش و جوانان باید حمایت‌های لازم را نسبت به شرکت‌های تولیدی ورزشی ایجاد کند و زمینه‌های لازم برای تولید و رونق اقتصادی را برای شرکت‌های تولیدی ورزشی فراهم آورد. نظریه مستخرج از این پژوهش به این شرح است که از منظر نهاد دین در ایران ورزش دارای کارکردهای روانی - اجتماعی، جسمانی، مذهبی - دینی، عاطفی، سیاسی و اقتصادی است که اولویت‌بندی این کارکردها به شرح ذیل است:

کارکرد اجتماعی ورزش (۳۶/۹۲) که بر پیشگیری از بیماری، افسردگی، خشونت، اضطراب و موجب افزایش کیفیت زندگی، ارتقای سلامت فرد و جامعه و به یادگیری مهارت‌های زندگی دلالت دارد.

کارکرد جسمانی ورزش (۳۰/۷۶) که به سلامتی و توانمندسازی، افزایش امکان پیری سالم و پربازده، شادی و زیبایی و مقدمه تربیت روح و عبودیت خالق دلالت دارد.

کارکرد مذهبی - دینی ورزش (۹/۲۳) که به تأکید اولیای الهی به سلامت و مراقبت جسمانی و ورزش که مقدمه‌ای برای انجام فرایض دینی است، دلالت دارد.

کارکرد عاطفی ورزش (۹/۲۳) که به نشاط و سرحال بودن، شادابی و داشتن خانواده شاداب دلالت دارد.

کارکرد سیاسی ورزش (۷/۶۹) که بر افزایش غرور ملی دلالت دارد.

کارکرد اقتصادی ورزش (۶/۱۷) که بر تلاش برای به فعلیت درآوردن توانایی‌های بالقوه، تولید و اشتغال دلالت دارد.

در اولویت قرار گرفتن کارکرد روانی اجتماعی نشان می‌دهد که نه‌تنها ورزش در واقع از منظر مراجع تقلید و اساتید سطوح عالی حوزه علمیه فراتر از کارکرد جسمانی و حتی مذهبی و دینی است، بلکه می‌تواند نقش عمده‌ای در بهبود رفتارهای اجتماعی ایفا کند. روی آوردن مردم به ورزش، بسیاری از مشکلات و معضلات اجتماعی و اخلاقی را حل می‌کند و مثل مسئله اعتیاد، مسئله تنازعات خانوادگی، مسائل داخلی، مشکلات کسبی، ناراحتی‌های عصبی و غیره را برطرف می‌کند؛ بنابراین مراجع روی آن تأکید بیشتری دارند. در حقیقت این یافته‌ها می‌توانند به سیاست‌گذاران ورزش کشور در طراحی الگوهای اسلامی پیشرفت ورزش و برنامه‌ریزی‌ها و راهبردهای ورزشی کشور کمک کنند.

منابع و مأخذ

۱. احمدی پور، زهرا؛ جنیدی، رضا؛ بویه، چمران؛ حسینی دمایی، سید سعادت. (۱۳۹۲). «مفهوم سازی ژئوپولیتیک ورزش»، فصلنامه ژئوپولیتیک، سال ۹، ش ۲، ص ۴۸-۱.
۲. اسماعیلی، علی اکبر. (۱۳۸۹). بررسی عوامل مؤثر بر تربیت جسمانی در احادیث شیعه، پایان نامه مقطع کارشناسی ارشد، رشته علوم تربیتی، دانشگاه بوعلی سینا، ص ۳۶.
۳. امیری، مجتبی؛ نوروزی سید حسینی، رسول. (۱۳۹۳). درآمدی بر روش تحقیق کیفی در ورزش، انتشارات دانشگاه تهران، تهران، ص ۲۳۳-۲۳۵.
۴. پارسامهر، مهربان؛ رسولی نژاد، سید پویا؛ نیک نژاد، محمدرضا. (۱۳۹۵). «پژوهشی در باب کارکردهای ورزش در انسجام اجتماعی (مطالعه موردی: مردم شهر تالش)»، پژوهشنامه مدیریت ورزشی و رفتار حرکتی، سال ۱۲، ش ۲۳، ص ۲۳۷-۲۵۰.
۵. پاک نژاد، سید رضا. (۱۳۹۳). اولین دانشگاه و آخرین پیامبر، انتشارات اخلاق، ج ۱۴، ص ۱۵۰ - ۱۴۹.
۶. تقوی، امید. (۱۳۸۵). بررسی وضعیت اجتماعی- اقتصادی و انگیزه های شرکت در ورزش همگانی، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه گیلان، ص ۵۱.
۷. دانایی فرد، حسن؛ الوانی، مهدی؛ آذر، عادل. (۱۳۹۱). روش شناسی پژوهش کیفی در مدیریت: رویکردی جامع، انتشارات صفار، چ اول، ص ۱۳۲-۱۳۰.
۸. زینی ملک آباد، هادی؛ نیل ساز، نصرت. (۱۳۹۳). «جایگاه شادی و نشاط در قرآن و روایات»، نشریه فرهنگ، دانشگاه آزاد اسلامی، ش ۱، ص ۶۸-۵۰.
۹. شجاع، رضا. (۱۳۹۲). رویکردها و نظریه های نوین در جامعه شناسی فوتبال، انتشارات نقد افکار، ص ۴۲-۲۷.
۱۰. شریفی نیا، محمد؛ اسلامی، جعفر. (۱۳۸۰). «شهادت محمدحسین فهمیده و روز نوجوان»، نشریه گلبرگ، ش ۲۰، ص ۲۰.
۱۱. صبور، حسین. (۱۳۹۰). پیامبر و ورزش، قم: انتشارات صبور، ص ۱۲-۱۴.
۱۲. طاهریان، طاهره. (۱۳۸۹). «تربیت بدنی و ورزش از دیدگاه اسلام»، نشریه رشد آموزش تربیت بدنی، دوره یازدهم، ش ۱، ص ۴-۷.
۱۳. طبرستانی، منور. (۱۳۸۳). اثر اجتماعی ورزش. نشریه نشاط و ورزش، سال اول، ش ۱، ص ۳۷-۳۴.
۱۴. عباسی دره بیدی، احمد؛ محمودیان، سید احمد. (۱۳۹۴). «بررسی راهکارهای استفاده از اوقات فراغت در قرآن و روایات و اثر آن بر سلامتی»، دوفصلنامه تخصصی پژوهش های میان رشته ای قرآن کریم، سال ششم، ش ۲، ص ۷-۲۰.
۱۵. قره، محمدعلی. (۱۳۹۵). ورزش پیاز است؟، انتشارات سبط النبی، چ دوم، ص ۲۶۰ - ۲۵۷.
۱۶. گودرزی، محمود؛ اسلامی، ایوب؛ علیدوست قهفرخی، ابراهیم. (۱۳۹۴). «شناسایی عوامل مؤثر بر توسعه فرهنگی ورزش همگانی از طریق سیمای جمهوری اسلامی ایران»، نشریه پژوهش های کاربردی در مدیریت ورزشی، سال چهارم، ش ۳، ص ۲۷-۱۱.
۱۷. محرم زاده، مهرداد. (۱۳۸۵). مدیریت بازاریابی ورزشی، انتشارات جهاد دانشگاهی ارومیه، ص ۴۱-۳۶.
۱۸. مطالعه تفصیلی توسعه ورزش همگانی و تفریحی، سازمان تربیت بدنی، ۱۳۸۲، ص ۷۷.

19. Galimov, I. A. (2016). "The Attitude of The Religion Islam To The Physical Culture, Sport And Healthy Lifestyle". International Journal of Humanities and Cultural Studies (IJHCS) ISSN 2356-5926, 3(2).
20. Gröpel, P., Wegner, M., & Schüler, J. (2016). "Achievement motive and sport participation". Psychology of Sport and Exercise, 27, 93-100.
21. Kahan, D. (2015). "Adult physical inactivity prevalence in the Muslim world: analysis of 38 countries". Preventive medicine reports, 2, 71-75.
22. www.fa.wikishia.net/view/